

DOI: 10.33766/2524-0323.101.153-164

УДК: : 343.2/7:341.3(477)(045)

Мельничук А. І., аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Луганського державного університету імені Е. О. Дідоренка (м. Івано-Франківськ, Україна)

e-mail: smmelnychuk@gmail.com

ORCID iD: <http://orcid.org/0009-0005-2378-8173>

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КОМБАТАНТІВ У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ

У статті розглянуто питання регламентації кримінальної відповідальності комбатантів у міжнародно-му гуманітарному праві. Методологічною основою наукової роботи стали філософські, загальнонаукові концептуальні підходи, а також характерні для сучасної юридичної науки підходи і методи, відповідно до проблеми.

У ході дослідження з'ясовано, що кримінальна відповідальність комбатантів закріплена як у конвенціях, так і в статутних документах, які в сукупності складають основу міжнародного гуманітарного права.

Аналіз норм міжнародного гуманітарного права дав змогу встановити, що конвенційні норми містять заборони щодо вчинення дій-воєнних злочинів комбатантами в межах збройних конфліктів, недотримання яких визнається серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права. Індивідуальна відповідальність окреслюється через встановлення обмежувальних механізмів, спрямованих на захист осіб, які не беруть участі або припинили участь у збройних конфліктах, регламентацію ведення збройного конфлікту, обмеження насильства під час збройного конфлікту. Такі норми мають високий рівень узагальнення та не містять належного механізму притягнення до кримінальної відповідальності комбатантів, конкретних зобов'язань держав-учасників і механізмів контролю за їх виконанням, що потребує системної розробки, зокрема уточнення складу злочинів, визначення ступеня їх суспільної небезпеки тощо національним правом.

З'ясовано, що принцип індивідуальної відповідальності комбатантів, як і юрисдикція стосовно воєнних злочинів, їх зміст міститься в статутах Міжнародних військових трибуналів та Міжнародного кримінального суду, на основі яких вони функціонують. Діяльність Трибуналів сприяла появі прецедентних рішень, які є ефективним правовим засобом реалізації міжнародного гуманітарного права в частині припинення його порушень, з огляду на визнані юридичні підстави кваліфікації певної поведінки, як міжнародне правопорушення, встановлені елементи міжнародних правопорушень, складі міжнародних злочинів тощо.

Ключові слова: комбатанти, кримінальна відповідальність, воєнні злочини, міжнародне гуманітарне право, Міжнародний військовий трибунал, Міжнародний кримінальний суд, конвенція, статут.

Постановка проблеми. За умов стрімкого зростання кількості злочинів, вчинених комбатантами в умовах збройної агресії з боку російської федерації, яка триває в Україні з 2014 року і переросла в повномасштабну війну, значної актуальності набувають питання їх кримінальної відповідальності. Саме комбатанти є суб'єктом воєнних злочинів, оскільки, відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, комбатанти мають імунітет лише за вбивства комбатантів

супротивника і притягатися до відповідальності за воєнні злочини можуть тільки за порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Воєнний злочин має подвійну протиправність і заборонений нормами як міжнародного гуманітарного права, так і національного права. Однак виклад таких норм у національному праві носить бланкетний характер з відправкою до міжнародного гуманітарного права. З огляду на це, питання регламентації кримінальної відповідальності комбатантів в актах міжнародного гуманітарного права набуває особливої важливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зауважити, що предмет цього дослідження опосередковано висвітлено в деяких наукових роботах, зокрема С. П. Кучерської (2009), Н. В. Мадзігон (2021), В. П. Попович (2010), М. В. Піддубної (2020), у контексті імплементації норм міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство України, гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність та Статуту Міжнародного кримінального суду. Також В. П. Базов (2008), І. Г. Заворотько (2020), І. О. Колотуха (2010), В. О. Миронова (2008), аналізуючи кримінальну відповідальність за порушення законів та звичаїв війни, у тому чи іншому аспекті звертаються до окремих актів міжнародного гуманітарного права. При тому вказана тематика недостатньо опрацьована з боку теоретиків та практиків кримінального права, до того ж практично відсутні роботи, у яких комплексно досліджені питання регламентації кримінальної відповідальності комбатантів у міжнародному гуманітарному праві.

Формулювання цілей. Мета статті полягає у визначенні регламентації кримінальної відповідальності комбатантів у міжнародному гуманітарному праві та виокремлення проблемних питань.

Виклад основного матеріалу. Ідея індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародним правом була вперше недвозначно визнана у Версальському міжнародному договорі (1919), що створило умови для подальшого розвитку права у відповідь на злюддяння Другої світової війни [1, с. 415].

Водночас, міркуючи про закріплення кримінальної відповідальності комбатантів у сучасному міжнародному гуманітарному праві, слід звернутися як до конвенційних норм, так і до статутних положень.

У доктрині міжнародного права давно існує поділ міжнародного гуманітарного права на так зване «право Женеві» та «право Гааги». З ним пов'язують початок розвитку міжнародного гуманітарного права як галузі права, у якому зафіксовані заборони щодо вчинення певних дій комбатантами в умовах збройного конфлікту, порушення яких тягне за собою відповідальність.

«Право Женеві» регламентує відносини щодо гуманного поводження з військовополоненими, передбачає захист цивільного населення під час воєнних дій, визначає статус поранених, хворих та осіб, які зазнали аварії на кораблі та інше. А «право Гааги» здебільшого спрямоване на обмеження засобів і методів ведення війни, зокрема й Гаазька конвенція про закони і звичаї війни від 1907 р., яка вважається основною, а її положення приналежні до законів ведення війни, прав та обов'язків, які застосовуються не лише до армій, але й також до ополчення та добровольчих загонів, якщо вони відповідають певним умовам.

«Право Женеві» складають Женевські конвенції, зокрема такі як: Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (1949) [2], Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, з складу збройних сил на морі (1949) [3], Конвенція про поводження з військовополоненими (1949) [4], Конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949) [5], які діють разом із трьома додатковими протоколами, прийнятими до них, і складають основну частину сучасного міжнародного гуманітарного права. Додаткові протоколи є самостійними міжнародними договорами.

Женевські конвенційні норми зобов'язують держав-підписантів гуманно і без будь-якої дискримінації ставитися до осіб, які не беруть активної участі у воєнних діях, у тому числі й до тих осіб, які склали зброю чи припинили участь у воєнних діях внаслідок тих чи інших обставин; встановлюють заборони щодо вчинення окремих дій проти осіб чи майна, що знаходяться під їх захистом (зокрема будь-яких із таких діянь: насилля над життям та особистістю, у тому числі всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури, зокрема біологічні експерименти, умисне заподіяння тяжких страждань або серйозного тілесного ушкодження й шкоди здоров'ю та із широкомасштабним руйнуванням і привласненням майна, не виправдане воєнною необхідністю й здійснення незаконно та умисно; засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні).

Встановлені норми поведінки в межах збройних конфліктів є важливими з огляду кваліфікації діянь, що вчиняються комбатантами, оскільки їх недотримання визнаються серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права, наслідком яких є індивідуальна кримінальна відповідальність.

У додаткових протоколах I, II, III до Женевських конвенцій 1949 року конкретизовані опосередковані положення про кримінальну відповідальність комбатантів. Так у Додатковому протоколі до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року (доповнює Женевські конвенції), що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I від 8 червня 1977 року) [6] зазначено, що цивільні особи й комбатанти (які більше не беруть участь у воєнних діях – військовополонені, поранені тощо) перебувають під захистом і дією принципів міжнародного права, яке встановлює заборону в будь-який час і в будь-якому місці дії, пов'язані з насильством над життям, здоров'ям і фізичним та психічним станом осіб (вбивство; катування всіх видів – фізичні чи психічні; тілесні покарання; каліцтво) знущання над людською гідністю (принижуюче й образливе поводження, примус до проституції чи непристойне посягання в будь-якій його формі; взяття заручників; колективне покарання) погрози вчинити будь-яку з вищезазначених дій.

Окрім цього, вважаються серйозними порушеннями Протоколу й дії, які вчиняються навмисне і є причиною смерті або серйозного тілесного пошкодження чи шкоди здоров'ю, зокрема: перетворення цивільного населення або окремих цивільних осіб на об'єкт нападу; вчинення нападу невибіркового характеру, що торкається цивільного населення або цивільних об'єктів, коли відомо,

що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам; вчинення нападу на установки або споруди, що містять небезпечні сили, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам; перетворення необоронних місцевостей і нейтральних зон на об'єкт нападу; вчинення нападу на особу, коли відомо, що вона причинила брати участь у воєнних діях.

Також серйозними порушеннями аналізованих документів, що розглядаються як воєнні злочини, є незаконне переміщення цивільного населення або депортація, невинуватена затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб; знищення ясно розпізнаваних історичних пам'яток, творів мистецтва або місць відправлення культу, які є культурною або духовною спадщиною народів; позбавлення особи, яка користується захистом Конвенцій права на неупереджене й нормальне судочинство.

Слід зазначити, що принцип індивідуальної відповідальності, окрім Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них в тій чи іншій мірі закріплений і в Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 р., Конвенції про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 30 листопада 1973 р., Гаазькій Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р. і Другому протоколі до неї 1999 р.

Так, згідно з положеннями статті 15 Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей, у разі збройного конфлікту 1954 року (26 березня 1999 року) на будь-яку особу, що скоює злочин, у розумінні цього Протоколу (робить культурні цінності, які перебувають під посиленним захистом, об'єктом нападу; використовує культурні цінності, які перебувають під посиленним захистом, чи безпосередньо прилегли до них місця для підтримки військових дій; знищує або присвоює у великих масштабах культурну власність, яка перебуває під захистом, відповідно до положень Конвенції й цього Протоколу; робить культурні цінності, які перебувають під захистом відповідно до положень Конвенції й цього Протоколу, об'єктами нападу; вчиняє акти крадіжки, грабежу або незаконного присвоєння чи акти вандалізму, спрямовані проти культурних цінностей, які перебувають під захистом, відповідно до положень Конвенції) поширюються загальні принципи права й міжнародного права, зокрема норм, що поширюють індивідуальну кримінальну відповідальність на інших осіб, крім тих, які безпосередньо вчинили діяння [7].

Окрім конвенційних норм, принцип індивідуальної відповідальності фізичних осіб – комбатантів закріплюється і в статутних положеннях, зокрема статутах міжнародних військових трибуналів та Римському статуті Міжнародного кримінального суду.

На відміну від конвенційних норм, Римський статут Міжнародного кримінального суду безпосередньо визначає індивідуальну кримінальну відповідальність (стаття 25) та окреслює юрисдикцію стосовно воєнних злочинів, розкриває їх розуміння (стаття 8) [8].

Так, згідно з положеннями статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, воєнними злочинами є грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються, згідно з положеннями ч. 1 статті 3 відповідної Женевської конвенції та конкретизоване в статті 51 Конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; статті 50 Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; статті 147 Конвенції про захист цивільного населення під час війни; статті 130 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими.

У Римському статуті Міжнародного кримінального суду визначені й інші серйозні порушення законів і звичаїв, серед яких: умисне спрямування нападів з метою завдання надмірної шкоди населенню, цивільним об'єктам, навколишньому природному середовищу на 1) цивільне населення або на окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях; 2) цивільні об'єкти, тобто об'єкти, що не є військовими цілями; 3) персонал, об'єкти, матеріали, підрозділи або транспортні засоби, задіяні в наданні гуманітарної допомоги чи в місії з підтримання миру, відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй; 4) міста, села, помешкання або будівлі чи їх обстріл, будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, на історичні пам'ятники, госпіталі та місця зосередження хворих і поранених, які не є військовими цілями й незахищені; 5) незаконне переміщення окупаційною державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію чи депортація або переміщення всього або частини населення окупованої території в межах чи за межі цієї території; 6) розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо його захоплено штурмом; посягання на людську гідність; 7) використання присутності цивільної особи або іншої особи, яка перебуває під захистом, для захисту певних пунктів, районів або збройних сил від військових операцій; 8) умисне використання голодування цивільного населення як методу ведення війни шляхом позбавлення його предметів, необхідних для виживання, у тому числі умисне створення перешкод для надання допомоги; 9) набір або вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу національних збройних сил або використання їх для активної участі в бойових діях.

Також положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду охоплюють дії комбатантів, заборони щодо яких вперше були сформульовані в Положенні про закони і звичаї війни на суходолі IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі [9], яка замінює у відносинах між Договірними державами Конвенцію про закони і звичаї війни на суходолі від 29 липня 1899 року тільки за умови її належної ратифікації. В іншому випадку для Держав, які її підписали і не ратифікували, Конвенція 1899 року залишається чинною.

Положення цих документів застосовуються в міжнародних чи неміжнародних збройних конфліктах у встановлених межах міжнародного права.

Так у статті 23 Положення про закони і звичаї війни на суходолі IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі, окрім заборон, передбачених спеціаль-

ними конвенціями, забороняється: застосовувати отруту або отруєну зброю; віроломно вбивати чи ранили осіб, що належать до нації або армії супротивника; вбивати чи ранили супротивника, який, склавши зброю або більше не маючи засобів захисту, беззастережно здався; оголошувати, що жодної пощади не буде; застосовувати зброю, снаряди або речовини, здатні завдати зайві страждання; неналежним чином використовувати прапор парламентаря, національний прапор чи військові знаки розрізнення та форму ворога, а також відмітні знаки за Женевською конвенцією; знищувати або захоплювати власність ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагається військовою необхідністю; оголошувати скасованими, призупиненими або неприйнятними для розгляду у суді права і позови громадян супротивної сторони. Воюючій стороні також забороняється примушувати громадян супротивної сторони брати участь у військових діях, спрямованих проти їхньої власної держави, навіть у випадку, якщо вони перебували на службі такої воюючої сторони до початку війни [9].

Усі перелічені діяння є криміналізовані. Це означає, що комбатант, який вчинив злочин, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, підлягає індивідуальній відповідальності й покаранню, відповідно до ч. 3 статті 25 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [8]. Згідно з цими положеннями, кримінальна відповідальність передбачається в разі якщо комбатант вчиняє такий злочин особисто, спільно з іншою особою або через іншу особу (незалежно від того, чи підлягає ця інша особа кримінальній відповідальності) чи групою осіб, які діють зі спільною метою, а також наказує, підбурює або спонукає до вчинення такого злочину, якщо він фактично вчиняється або здійснюється замах на його вчинення чи здійснює пособництво, підбурювання чи в будь-який інший спосіб сприяє його вчиненню або замаху на нього, включаючи надання засобів для його вчинення. Таке сприяння повинно здійснюватися умисно та/або з метою сприяння злочинній діяльності чи досягненню злочинної мети групи, або з усвідомленням умислу групи вчинити злочин. При цьому положення Статуту стосовно індивідуальної кримінальної відповідальності не впливають на відповідальність держав згідно з міжнародним правом.

Аналізуючи регламентацію кримінальної відповідальності комбатантів у міжнародному гуманітарному праві, варто звернути увагу й на інші положення, зокрема ті, що зафіксовані в статутах Міжнародних військових трибуналів, – судових органів з переслідування та покарання головних військових злочинців. У цих статутах міститься перелік серйозних порушень норм Міжнародного гуманітарного права та механізм притягнення до відповідальності.

Статут Нюрнберзького трибуналу 1945 р. (перший Міжнародний військовий трибунал) був прийнятий за підсумками Лондонської конференції (від 8 серпня 1945 р.) про судове переслідування і покарання головних воєнних злочинців європейських країн осі Міжнародним військовим трибуналом. У цьому Статуті серед іншого зазначено, що Трибунал має право судити та карати осіб, які, діючи в інтересах європейських країн індивідуально або як члени організації, вчинили воєнні злочини, що підлягають юрисдикції Трибуналу та тягнуть за собою індивідуальну відповідальність, зокрема за військові злочини (порушення законів чи

звичаїв війни – вбивства, катування або відведення в рабство або для інших цілей цивільного населення окупованої території; вбивства чи катування військовополонених чи осіб, що в морі; вбивства заручників; пограбування громадської чи приватної власності; безглузде руйнування міст чи сіл, руйнування, не виправдане військовою необхідністю, та інші злочини). Керівники, організатори, підбурювачі та посібники, які брали участь в тому чи іншому сенсі в скоєнні будь-якого із вищезгаданих злочинів, несуть відповідальність за всі дії, вчинені будь-якими особами з метою його здійснення.

Уперше у світовій історії було сформульовано перелік дій, скоєння яких не просто підтверджує факт порушення державою своїх міжнародних зобов'язань, а й передбачає саме індивідуальну відповідальність людей, які їх скоїли. Такий перелік злочинів, сформований у Лондонській угоді (від 8 серпня 1945 р.), відображався в раніше прийнятих документах та знайшов у подальшому своє розширення в Женевських конвенціях 1949 р., Додаткових протоколах до них та інших міжнародних договорах, що регулюють обмеження застосування засобів і методів ведення війни.

Після Нюрнберзького процесу принцип індивідуальної кримінальної відповідальності був закріплений як у статутах тимчасових міжнародних судових установ, так і в статуті постійної міжнародної судової установи – Римському Статуті Міжнародного кримінального суду [10, с. 19–24]. Також цей принцип у подальшому був закріплений у Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 р., Конвенції про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 30 листопада 1973 р., Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 р. і Додаткових протоколах I, II до них 1977 р., Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р. і Другому протоколі до неї 1999 р.

Міжнародний трибунал для Далекого Сходу (Токійський) Токійський трибунал розслідував ті самі злочини, що і Нюрнберзький – злочини проти миру, воєнні злочини, злочини проти людства [11].

Міжнародний трибунал з колишньої Югославії був заснований згідно з резолюцією Ради безпеки ООН у 1993 році, метою якого було судове переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинених на території колишніх югославських республіках у 1991-2001 роках, тобто осіб, які чинять чи віддають наказ про скоєння серйозних порушень Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року.

Статут визначає доволі чітку систему реалізації індивідуальної відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права на території колишньої Югославії, а діяльність Трибуналу свідчить про те, що він є достатньо ефективним правовим засобом реалізації міжнародного гуманітарного права в частині припинення його порушень.

У Статуті Міжнародного трибуналу по Руанді 1994 р., визначалася індивідуальна відповідальність фізичних осіб. Зокрема в ст. 6 Статуту зазначено, що до індивідуальної кримінальної відповідальності може бути притягнута особа, яка

планувала, підбурювала, наказувала, робила чи іншим чином сприяла чи підбурювала до планування, підготовки або скоєння злочин (несе особисту відповідальність за цей злочин). Посадове становище обвинуваченого, як глави держави чи уряду чи відповідального державного чиновника, не звільняє цю особу від кримінальної відповідальності та не є підставою для пом'якшення покарання. Той факт, що будь-яке з діянь скоєне підлеглим, не звільняє його начальника від кримінальної відповідальності, якщо він знав чи повинен був знати, що підлеглий збирається вчинити чи вчинив таке діяння, і якщо начальник не вжив необхідних і розумних заходів щодо запобігання таким діянням або покаранню осіб, які їх вчинили. Той факт, що обвинувачена особа діяла за наказом уряду чи начальника, що не звільняє його від кримінальної відповідальності, однак може розглядатися як підстава для пом'якшення покарання, якщо Міжнародний трибунал з Руанди визнає, що цього вимагають інтереси правосуддя [12].

Відсутність поваги агресора до правових норм Міжнародного гуманітарного права та міжнародних інституцій, як це спостерігається під час воєнних конфліктів, пов'язано насамперед із недосконалістю міжнародних механізмів її забезпечення [13].

Прецедентні рішення цих трибуналів довели здатність криміналізації злочинних діянь у міжнародному праві, що не є злочином за національним правом, і слугують підставою розробки концепції міжнародного злочину в новому значенні, який тісно пов'язаний із міжнародною юстицією. Поняття міжнародного злочину стає принципово відмінним від злочину за національним правом: по-перше, воно формується в результаті діяльності Міжнародного воєнного трибуналу; по-друге, суб'єктом злочину визнається індивід як персоніфікований злочин держави; по-третє, за вчинення міжнародного злочину настає індивідуальна кримінальна відповідальність суб'єкта злочинної діяльності. Відповідальність за здійснення міжнародних злочинів виникає безпосередньо із норм міжнародного права, для цього не вимагається, щоб відповідна норма містилась у національному законодавстві [1, с. 415].

Висновки. Підсумовуючи, можна зазначити, що систематична діяльність держав у XX столітті сприяла не тільки міждержавним відносинам, але й регламентації заборон щодо захисту прав людини в умовах збройного конфлікту шляхом укладання міжнародних договорів та угод, зокрема й ухвалення Женевських конвенцій (1949 р.) і Додаткових протоколів до них (1977 р., 2005 р.), які сукупно й становлять норми сучасного Міжнародного гуманітарного права. Попри це, деякі положення є надмірно узагальненими та мають більш декларативний характер, з огляду на відсутність конкретних зобов'язань держав-учасників і механізмів контролю за їх виконанням, чи регламентують лише окремі правила ведення воєнних дій.

Аналізуючи Женевські конвенції 1949 року та додаткові протоколи до них в контексті закріплення відповідальності комбатантів, можна дійти висновку, що така відповідальність окреслюється через встановлення обмежувальних механізмів, спрямованих на захист осіб, які не беруть участі або припинили участь у збройних конфліктах, регламентацію ведення збройного конфлікту, обмеження

насильства під час збройного конфлікту. Ігнорування державою цих фундаментальних норм ставить її поза межею цивілізованого світу, оскільки такі порушення – це відповідальність держав загалом, адже недотримання таких положень трактується серйозними порушеннями.

Дії індивіда-комбатанта щодо порушень конвенційних заборон кваліфікуються як воєнні злочини поряд з іншими міжнародними злочинами, а сам механізм притягнення комбатантів до кримінальної відповідальності перебуває поза межами таких норм.

Щодо трибуналів, то вони були засновані як спеціальні заходи боротьби з безкарністю тих, хто відповідальний за серйозні порушення Міжнародного гуманітарного права й сприяли відновленню та підтримці миру, зробили значний внесок у міжнародне кримінальне правосуддя та притягнення до відповідальності індивідів-комбатантів за серйозні міжнародні злочини. У межах їх діяльності також були визнані юридичні підстави (сукупність міжнародно-правових актів) кваліфікації певної поведінки як міжнародне правопорушення, встановлені елементи міжнародних правопорушень, склади міжнародних злочинів (фактичні підстави) тощо.

Як видається з означеного, предметом подальших перспективних досліджень мають бути питання, пов'язані з аналізом складу злочинів, механізмом притягнення до відповідальності комбатантів.

Використані джерела:

1. Попко В. В. Нюрнберзька модифікація міжнародного злочину та кримінальна відповідальність індивідів. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 415.
2. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (1949): Конвенція; Міжнародний документ № 995_151 від 12.08.1949. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text. (дата звернення: 24.01.2023)
3. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі (1949): Конвенція; Міжнародний документ № 995_152 від 12.08.1949 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text. (дата звернення: 24.01.2023)
4. Конвенція про поводження з військовополоненими (1949): Конвенція; Міжнародний документ № 995_153 12.08.1949. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text. (дата звернення: 24.01.2023)
5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949): Конвенція; Міжнародний документ № 995_154 від 12.08.1949. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text. (дата звернення: 24.01.2023)
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року: Протокол, Міжнародний документ, Правила № 995_199. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_199. (дата звернення: 24.01.2023)
7. Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року від 26 березня 1999 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#n2. (дата звернення: 24.01.2023)

8. Римський статут міжнародного кримінального суду: Статут, Міжнародний документ № 995_588 від 17.07. 1998. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_588. (дата звернення: 24.01.2023)

9. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі: Конвенція, Міжнародний документ, Положення № 995_222 від 18.10.1907р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text. (дата звернення: 24.01.2023)

10. Тітов Є. Б. Актуальні питання індивідуальної відповідальності у міжнародному кримінальному праві. *Право і Безпека*. 2009. № 1. С. 19-24.

11. Від Гюрнберга до Міжнародного кримінального суду: як трибунали судили воєнних злочинців. *BBC NEWS Україна*. 2022. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61057968>. (дата звернення: 24.01.2023)

12. Статут Міжнародного трибуналу з Руанди від 8 листопада 1994 року прийнятий Резолюцією 955 (1994) на 3453 засіданні Ради Безпеки ООН (995_d67). URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/161108_52519. (дата звернення: 24.01.2023)

13. Мельничук А. І., Мельничук С. М. Порушення законів та звичаїв війни: питання теорії та практики. *Право. ua*. 2022. № 2. С. 71-76.

References:

1. Popko, V. V. (2020) Niurnberzka modyfikatsiia mizhnarodnoho zlochynu ta kryminalna vidpovidalnist indyvidiv. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava - Journal of the Kyivskoho University of Law*, 4, 415. [in Ukrainian].

2. Konventsiia pro polipshennia doli poranenykh i khvorykh u diiuchykh armiiaKh Konventsiia; Mizhnarodnyi dokument № 995_151 vid 12.08.1949. (1949) N. p. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text. [in Ukrainian].

3. Konventsiia pro polipshennia doli poranenykh, khvorykh ta osib, yaki zaznaly korabelnoi avarii, zi skladu zbroinykh syl na mori: Konventsiia; Mizhnarodnyi dokument № 995_152 vid 12.08.1949. (1949) N. p. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text. [in Ukrainian].

4. Konventsiia pro povodzhennia z viiskovopolonenyMy (1949): Konventsiia; Mizhnarodnyi dokument № 995_153 12.08.1949. (1949) N. p. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text. [in Ukrainian].

5. Konventsiia pro zakhyst tsyvilnoho naselennia pid chas viiny (1949): Konventsiia; Mizhnarodnyi dokument № 995_154 vid 12.08.1949. (1949) N. p. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text. [in Ukrainian].

6. Dodatkovyi protokol do Zhenevskykh konventsii vid 12 serpnia 1949 roku, shcho stosuietsia zakhystu zhertv mizhnarodnykh zbroinykh konfliktiv (Protokol I), vid 8 chervnia 1977 roku: Protokol, Mizhnarodnyi dokument, PravyLa № 995_199. (1949; 1977) N. p. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_199. [in Ukrainian].

7. Druhyi protokol do Haazkoi konventsii pro zakhyst kulturnykh tsinnosteI u razi zbroinoho konfliktu 1954 roku vid 26 bereznia 1999 roku. (1999) N. p. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#n2. [in Ukrainian].

8. Rymskyi statut mizhnarodnoho kryminalnoho sudu: Statut, Mizhnarodnyi dokument № 995_588 vid 17.07. 1998. (1998) N. p. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_588. [in Ukrainian].

9. IV Konventsiia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli ta dodatok do nei: Polozhennia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli: Konventsiia, Mizhnarodnyi dokument, Polozhennia

№ 995_222 від 18.10.1907р. (1907) N. p. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text. [in Ukrainian].

10. Titov, Ye. B. (2009) Aktualni pytannia individualnoi vidpovidalnosti u mizh narodnu kryminalnomu pravi. *Pravo i Bezpeka - Law and Security*, 1, 19-24. [in Ukrainian].

11. Vid Niurnberha do Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu: yak trybunaly sudyly voiennykh zlochynstiv. *BBC NEWS Ukraina - BBC of the Ukrainian Academy of Science*, 2022. N. p. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61057968>. [in Ukrainian].

12. Statut Mizhnarodnoho trybunalu z Ruandy vid 8 lystopada 1994 roku pryiniaty Rezolutsiieiu 955 na 3453 zasidanni Rady Bezpeky OON (995_d67). (1994) N. p. URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/1611_08_525193. [in Ukrainian].

13. Melnychuk, A. I, Melnychuk, S. M. (2022) Porushennia zakoniv ta zvychaiv viiny: pytannia teorii ta praktyky. *Pravo. ua. - Right. Wow*, 2022, 2, 71-76. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 24.01.2023

Melnichuk A., Postgraduate student of the Departments of criminal law Disciplines Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

REGULATION OF CRIMINAL LIABILITY OF COMBATANTS IN INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

The article examines the issues of regulation of criminal liability of combatants in international humanitarian law. Philosophical, general scientific conceptual approaches, as well as approaches and methods characteristic of modern legal science, which were required by the problem, became the methodological basis of the scientific work.

In the course of the research, it was found that the criminal liability of combatants is enshrined in both conventions and statutory documents, which together form the basis of international humanitarian law.

The analysis of the norms of international humanitarian law made it possible to establish that the convention norms contain prohibitions against the commission of actions – war crimes by combatants within the limits of armed conflicts, the non-compliance of which is recognized as serious violations of international humanitarian law. Individual responsibility is outlined through the establishment of restrictive mechanisms aimed at protecting persons who do not participate or have stopped participating in armed conflicts, regulation of the conduct of armed conflict, and limitation of violence during armed conflict. Such norms have a high level of generalization and do not contain an appropriate mechanism for bringing combatants to criminal responsibility, specific obligations of the participating states and mechanisms for monitoring their implementation, which requires systematic development, in particular, clarification of the composition of crimes, determination of the degree of their public danger, etc. by national law.

It was found that the principle of individual responsibility of combatants, as well as jurisdiction over war crimes, their content is contained in the statutes of the International Military Tribunals and the International Criminal Court, on the basis of which they function. The activity of the Tribunals contributed to the emergence of precedent decisions, which are an effective legal means of implementing international humanitarian law in terms of stopping

its violations, given the recognized legal grounds for qualifying certain behavior as an international offense, established elements of international offenses, components of international crimes, etc.

Keywords: combatants, criminal responsibility, war crimes, international humanitarian law, International Military Tribunal, International Criminal Court, convention, statute.

DOI: 10.33766/2524-0323.101.164-173

УДК: 343.137.9

Навроцька В. В., кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів, Україна)

e-mail: superviranavr@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3407-7984>

ДАВАННЯ ПОКАЗАНЬ ОСОБОЮ, ВІДНОСНО ЯКОЇ ВЕДЕТЬСЯ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ З ОГЛЯДУ НА ПРЕЦЕДЕНТНУ ПРАКТИКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті констатовано, що одним із прикладів необґрунтованого обмеження права на захист осіб, відносно яких ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, є те, що, згідно з чинним КПК України, їм не забезпечується право давати показання (за винятком обмежено осудних). Указано, що такий підхід вітчизняного законодавця суперечить відповідним положенням Загальної декларації прав людини та Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Захист осіб з психічними захворюваннями та покращення психіатричної допомоги», щодо яких особи із психічними розладами також мають право на визнання їх правосуб'єктності і вони вправі не лише бути присутніми й брати участь у судовому засіданні, але й бути вислуханими особисто за будь-якого розгляду. Зазначено, що відповідна правова регламентація не узгоджується також із низкою рішень Європейського суду з прав людини. Стверджено, що не будь-який психічний розлад позбавляє можливості сприймати та відтворювати факти й події. Особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, при певному стані психіки може зберігати можливість формальної оцінки подій та їх розуміння навіть за відсутності здатності керувати своїм діянням. Обґрунтовано твердження про можливість використання показань цих учасників процесу, які цілком узгоджуються з положеннями КПК України про умови проведення слідчих дій за їхньою обов'язковою участю в ході судового засідання. Констатовано, що показання цього учасника, а також особи, відносно якої ведеться провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру та яка не є підозрюваним / обвинуваченим, повинні розглядатися як джерело доказів. Відтак зроблено висновок про необхідність законодавчого коригування та доповнення положення ч. 1 ст. 95 КПК України.

Ключові слова: психічний розлад, провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, показання, джерело доказів, право на захист, рішення Європейського суду з прав людини.